

Migrația creierelor românești între risc și oportunitate

Andreea VASS

Institutul de Economie Națională al Academiei Române

Abstract

Strategic management and greater policy coherence of Romania's human resources is needed taking into account the interlink ages between demographic, education, labour market and migration flows changes. We focus in this paper on the high need of strengthening incentives for circular and repetitive migration of Romanian students. They represent the most relevant pool of the future-be skilled labour force. Overviewing the realities, it may come to no surprise that Romania has less higher education graduates than in EU. Today we risk that our best students migrate to western higher education schools without returning to their home country.

Keywords: *international students migration flows, education policy, university performance, brain drain.*

JEL classification: F22, H52, I23, J61, O15.

Nu constituie, cred, pentru nimeni o surpriză că avem prea puțini absolvenți de studii superioare. Nici că am ajuns să cheltuim aproape aceeași sumă pentru un student raportat la PIB pe locuitor ca și țările din UE-25. Și nici că sistemele de evaluare internaționale ne aruncă la periferia performanței universitare europene.

Temerilor noastre curente i s-a mai adăugat de curând una: riscul creșterii numărului studenților români performanți care migrează spre sistemele occidentale de educație, fără a se mai întoarce acasă. Analiza atentă a fenomenului revelă însă o realitate chiar mai crudă: comparativ cu tinerii din alte state noi membre, raportat

la mia de locuitori, românii nu se îngheșuie să studieze în străinătate. În plus, potrivit estimărilor Băncii Mondiale, abia 12% dintre românii care se întorc din străinătate vin cu o diplomă universitară. Suntem cu mult în urma Bulgariei și a altor țări din estul Europei (Mansoor, A. și Quillin, B., *Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union*, 2007).

Argumentele pentru un astfel de exod nu sunt greu de conturat. *Pe de o parte*, existența unui mediu care le oferă tinerilor dotați garanția calității procesului educațional și a recunoașterii internaționale a calificărilor obținute. *Pe de altă parte*, perspectiva stimulentele materiale superioare și a promovării celor mai competenți în institutele de învățământ, cercetare sau în puternicele companii multinaționale. Desigur, țara receptoare beneficiază de efectul capitalizării acestor talente străine. În cazul în care ele nu se întorc în țara de origine, scurgerea de creiere se traduce pentru aceasta din urmă în irosirea potențialului de valoare adăugată pe care ar fi putut-o antrena în scopul dezvoltării societății. Aportul ar fi semnificativ superior celui pe care îl antrenează restul populației fără studii superioare.

Sinteza principalelor tendințe mondiale și naționale:

- 10 țări atrag peste 75% din creierele migratoare la nivel mondial: din cei 2,6 milioane de studenți care studiază într-o universitate străină.
- 2% dintre studenții europeni studiază într-o altă țară europeană: 16.000 studenți români erau plecați în 2004 pentru studiu într-o altă țară europea-

nă, adică vreo 2,4% din totalul studenților români – dar trebuie să ținem cont că baza de raportare este mult mai mică.

- *Avem prea puțini studenți și absolvenți români cu studii superioare:* unu din zece români de peste 25 de ani, jumătate din nivelul european și o treime din cel american.
- *Prea puțini români pleacă să studieze într-o universitate străină:* puțin peste unu dintr-o mie de români, de 3 ori mai puțin decât în Bulgaria.
- *Foarte puțini străini vin să studieze în țara noastră:* 9500 în universități publice și alți 500 în universități private; jumătate sunt din Republica Moldova; unu din o sută de studenți internaționali aleg în schimb Cehia sau Ungaria.
- *Soarta celor 23.000 de studenți români plecați să studieze într-o universitate străină (din care 16.000 în țările europene) nu interesează pe nimeni:* ce grade de calificare au, în ce domenii, câți se întorc sau în ce măsură sunt ei integrați în societatea românească; ei pot face diferența în ceea ce privește progresul științific și tehnologic al României.
- *Estimările Băncii Mondiale arată că abia 12% dintre românii care se întorc din străinătate vin cu o diplomă universitară.*
- *Ignoranța cu obstinență și suficiența ne vor costa scump* – estimările au la bază statisticile OECD și EUROSTAT, căci nici Ministerul Educației și Cercetării, nici Institutul Național de Statistică, nimeni nu știe în țara noastră cu exactitate câți studenți români sunt plecați în străinătate.

Tema merită să facă obiectul unui punct separat în cadrul strategiei post-ade-

rare a României, invocând o dublă necesitate de maximizare a sprijinului pentru:

- accesul românilor la institutele străine de învățământ superior;
- valorificarea în țară a pregătirii obținute în universitățile străine.

10 țări atrag peste 75% din creierile migratoare

Aceste lecții sunt elementare, vor spune unii. Chiar și țările dezvoltate și le-au însușit însă relativ târziu și în grade diferite. Peste o cincime din cei 2,6 milioane studenți internaționali sunt găzduiți de Statele Unite (22%, cu o tendință de reducere față de anii anteriori), performanță nedepășită prin cumularea următoarelor două țări clasate, Marea Britanie și Germania (11%, respectiv 10%). Dacă adăugăm capacitatea de absorbție a Franței (9%), Australiei, Canadei, Japoniei (4-6%), Federației Ruse, Belgiei și Spaniei (1-3%), ajungem la concluzia că centrele performante ale cunoașterii din 10 țări atrag peste 75% din creierile migratoare. Iar 17 universități americane domină primele 20 de locuri ale topului Shanghai.

Investițiile orientate spre mediul universitar explică în mare parte diferențele de standarde calitative. La rândul lor, performanțele obținute justifică și creșterea, an de an, a fondurilor alocate educației în majoritatea țărilor. Strategiile diferă totuși când vine vorba de rolul fondurilor publice și private în susținerea învățământului superior. În Coreea, SUA sau Japonia, de pildă, fondurile private depășesc efortul bugetar. În Austria, Germania, Danemarca sau Norvegia rolul lor este minor; ba mai mult, în modelul propus de aceste țări, cheltuielile private vizează cu precădere susținerea educației timpurii (pre-

școlare), și semnificativ mai puțin a celei superioare.

Gradul de internaționalizare a sistemelor universitare reconfigurează însă clasamentul anterior. Astfel, Australia, Elveția, Austria, Noua Zeelandă, Belgia, Marea Britanie, Germania și Franța sunt țări cu o pondere de peste 10% a studenților străini în numărul total al celor încadrați în învățământul superior, conform ultimelor statistici ale OECD. În ultimii ani, în acest top și-au făcut apariția Cehia, cu 4% (peste nivelul SUA – 3,5%), respectiv Ungaria, cu 3%.

2% dintre studenții europeni studiază într-o altă țară europeană

Construcția Europei Unite a trecut, odată cu Procesul Bologna, spre un Spațiu European al Învățământului Superior în care dimensiunile intelectuale, culturale și sociale primează alături de cele ale politicii și economiei. Studenții și cadrele universitare joacă un rol principal. Programele comunitare gravitează în jurul lor prin asigurarea unui cadru amplu de cooperare interdisciplinară și spațială. Efectele nu au întârziat să se arate. Conform estimărilor EUROSTAT, în UE-27, numărul tinerilor care studiază într-o altă țară europeană crește anual cu circa 5%. Până în prezent, această dinamică nu a reușit totuși să depășească viteza creșterii numărului studenților, ceea ce înseamnă că ponderea străinilor s-a menținut relativ constantă – circa 2% din totalul studenților. Ciprioții și luxemburhezii au fost, desigur, cei mai mobili studenți, datorită ofertei reduse de pe piața locală. Peste 10% dintre studenții maltezi au urmat cursuri universitare într-o țară europeană. Urmează grecii, irlandezii, slovaci și

bulgarii, semnificativ mai mobili decât restul națiilor europene (6-8%). La cea-laltă extremă, polonezii și englezii au cea mai redusă înclinație pentru a studia în străinătate.

Nici românii nu se prea îngrămădesc spre instituțiile de învățământ superior europene. Dacă acum 10 ani numărul lor era semnificativ superior bulgarilor, în prezent, românii care studiază într-o universitate europeană abia dacă ating 80% din fluxul vecinilor. Așadar, cu toate că avem o populație de peste două ori mai numeroasă, numărul tinerilor bulgari aflați într-o universitate europeană este mai mare cu circa 4500. Suntem defavorizați și în comparația cu privire la studenții străini înmatriculați, numărul lor fiind cu aproximativ 1500 mai mare în Bulgaria decât în România.

Între 1998 și 2004, factorul de multiplicare a mobilității europene a studenților bulgari – de 4 – a fost similar slovacilor, dar într-adevăr superior celorlalte state noi membre: 3 în cazul românilor, 2,5 al cehilor și polonezilor sau 1,5 al ungurilor.

Cât ne costă să studiem în străinătate?

Din cei aproape 23.000 de studenți români plecați în străinătate în anul 2004, circa 20% își urmau cursurile în Franța, 18% în Germania, 14% în SUA, 13% în Ungaria, 7% în Canada, 5% în Italia, 3% în Marea Britanie, câte 2% în Spania, Elveția, Austria, Belgia etc. Mare parte a mobilității lor este susținută prin programe de burse, subvenții și, foarte puțin prin împrumuturi. Cheltuielile private își găsesc și ele rapid locul în tabloul surselor viabile de finanțare.

În funcție de *nivelul mediu al taxelor universitare anuale în instituțiile publice*, exprimat în dolari la paritatea puterii de cumpărare (sursa: OECD), putem identifica cel puțin 6 clase de țări cu costurile aferente:

- a. *state fără taxe universitare*: Cehia, Danemarca, Finlanda, Islanda, Norvegia, Slovacia, Suedia;
- b. *150 – 1000 USD*: Franța, Ungaria, Turcia cu sub 500 USD; Belgia, Austria, Italia, Portugalia, Spania, Elveția;
- c. *1000 – 2000 USD*: Marea Britanie, Olanda – cu mențiunea că în aceste țări există numai instituții de învățământ privat, iar studenții sunt încadrați prin programe guvernamentale;
- d. *2000 – 3000 USD*: Noua Zeelandă, Israel;
- e. *3000 – 4000 USD*: Canada, Chile, Australia, Japonia, Coreea;
- f. *peste 4500 USD*: SUA.

Regimul diferențiat al multora dintre acestea, în defavoarea studenților străini, a dispărut în țările europene, o dată cu aderarea României la UE.

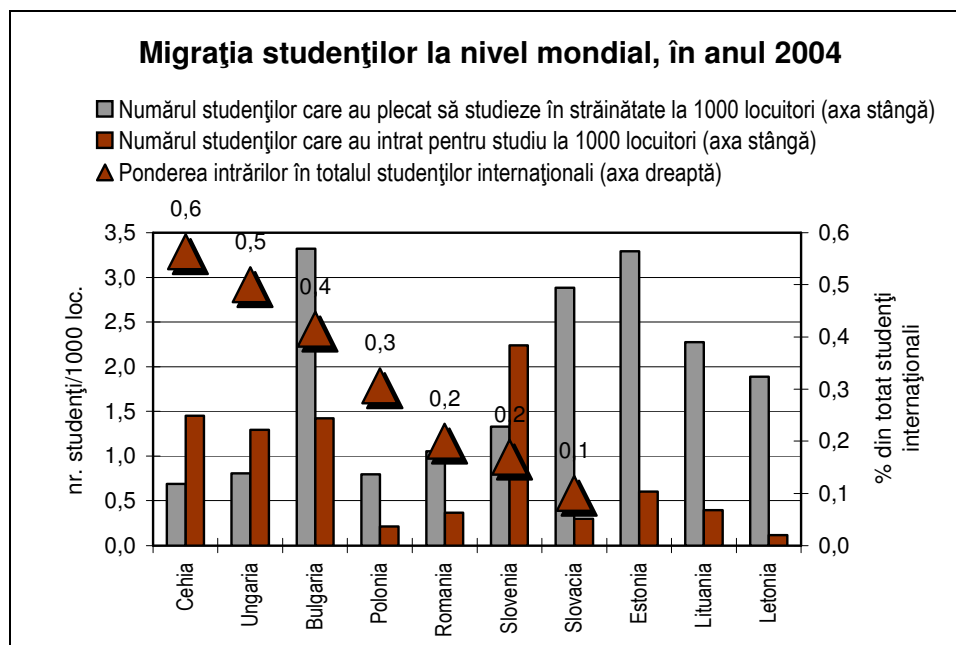
Un student din o sută de studenți internaționali aleg Cehia sau Ungaria

Performanțele Cehiei și Ungariei sunt remarcabile când vine vorba despre calitatea învățământului superior. Universitățile cehice atrag anual 15.000 de studenți străini, iar cele ungurești circa 13.000. Aceasta înseamnă că unul din o sută de studenți internaționali aleg o universitate în aceste două țări. Dacă ne raportăm doar la mobilitatea studenților europeni, cifra sare la 4 studenți dintr-o sută. *Cehia importă astfel de două ori mai multă inteligență decât exportă anual*, iar *Unga-*

ria cu 60% mai mult. *Bulgaria*, apoi *Polonia*, constituie următoarele atracții în regiunea central și est-europeană.

Aceste țări găzduiesc instituții de învățământ superior care se regăsesc în topul Shanghai al celor mai performante 500 de universități ale lumii și reușesc să satisfacă cererea de educație de calitate pentru tineri din țări precum Slovacia, România, Ucraina, Serbia și Muntenegru,

Israel etc. România rămâne complet exclusă din acest top. Apoi, prezența universităților deschise către lume, precum cea a Universității Americane din Bulgaria, a Universității Central-Europene în Ungaria, a universităților Jagello în Polonia sau Carol în Cehia constituie plăci turnante de promovare a studenților, pe care noi nu le avem.

Sursa: Date prelucrate pe baza ultimelor statistici ale OECD, calcule ale autorului; baza de date OECD, ianuarie 2007.

Puțin peste 1% dintre români studiază în străinătate

Mulți își exprimă dezacordul cu privire la metodologia aplicată în cazul topului Shanghai. Cu greu poate fi însă surmontată o numărătoare banală care îți arată:

- cât de puțini absolvenți români de studii superioare avem – unul din zece români de peste 25 de ani, la jumătate din nivelul european și o treime din cel american;
- cât de puțini români pleacă într-o universitate străină – puțin peste unul dintr-o mie de români, de 3 ori mai

- puțin decât în Bulgaria;
- sau cât de *puțini străini vin să studieze în țara noastră* – 1600 din țările UE-25, cam 4500 din Republica Moldova, iar restul până la 9500 din țări precum: Israel, Tunisia, Grecia, Ucraina, India, Serbia și Muntenegru, Albania sau Bulgaria.

Pe cine însă interesează soarta lor?

Integrarea studenților români în aria europeană a învățământului superior ne deschide, fără doar și poate, perspectiva unei rețele încheiate, bazată pe mobilitate, flexibilitate, calitate a procesului educațional și costuri semnificativ reduse începând cu acest an.

Lipsa de interes față de studenții care doresc să studieze în străinătate sau față de soarta absolvenților cu diplome universitare prestigioase este inacceptabilă. Atât cea a autorităților, cât în egală măsură a fiecăruia dintre noi, a opiniei publice care preferă să soarbă cu atâta interes ultima bârfă despre politicieni.

Campaniile de informare cu privire la ofertele de educație sunt prea puține. PLOTEUS este un portal realizat cu sprijinul Comisiei Europene. El ajută studenții, pe cei ce caută un loc de muncă, părinții, consilierii de carieră și profesorii să găsească anumite date, dar chiar și aici informațiile sunt precare. ONBSS este alternativa oferită de către MEC. Suntem deficitari însă la capitolul descrieri, explicații și analize ale diferitelor sisteme de educație europene. Nu avem nici o bază de date bine încheiată cu privire la *posibilitățile de formare profesională* continuă disponibile în Uniunea Europeană.

În pofida derulării deja de ani de zile a

programelor europene de schimb, burse și sprijin instituțional – Erasmus, Socrates, Tempus, GRUNDTVIG, Transversal, Jean Monet etc. – încă nu există broșuri clare cu privire la condițiile de călătorie în țările Europei, la costurile pentru subzistență, taxele de studii, cazare, cadrul legal și alte informații utile aplicanților. Transparența programelor nu este susținută și consacrată în spațiul public românesc, iar criteriile de selecție impersonale și eficiente nu și-au găsit încă locul prea bine meritat în peisajul educațional românesc. Or, dreptul românilor la libertatea de mișcare poate fi garantat doar prin oferirea informațiilor necesare.

Nu interesează pe nimeni ce se întâmplă cu studenții odată plecați la studiu în străinătate. De pildă, de ce nu suntem în stare să avem o casă a studenților români, în *Cité universitaire* și în toate celelalte centre universitare de interes? Noroc cu Iorga care a cumpărat casele în care se află acum *Academia di Romania di Roma* și *Institutul de Studii Umaniste* din Veneția. În rest, te cuprinde amarul la gândul că studentul român bursier devine, de obicei, o particulă din teoria haosului, fără un cadru de sprijin instituționalizat.

Nu interesează pe nimeni ce se întâmplă cu absolvenții români cu diplome universitare și post-universitare de prestigiu. Câți dintre cei 23 000 de studenți români în străinătate se întorc în țară? Cui îi pasă de evidența cantitativă și calitativă a specializărilor acestora și a gradului de valorizare a acestor talente? Apelează cineva la acești tineri? Nu pot să nu mă gândesc la cele *40 la sută din posturi neocupate în învățământul superior*, pe care le pansăm cu tinerii doctoranzi la zi – dar pe care nu îi plătim, ci preferăm rotația lor – sau prin rechemarea la post a profesorilor pensionați, ca să nu mai amintim

de cumulul agresiv de ore.

Puterea cunoașterii

Aritmetica puterii cunoașterii porneste de la cuantificarea gradului în care un sistem de educație și cercetare este capabil să dezvolte resursa umană prin contribuția sa la promovarea abilităților, a competențelor, a creativității, a inteligenței, a discernământului, a inițiativei, a originalității, a admirației lucide față de valoare, la corectarea curențelor de comportament civic. Aplicarea punctuală și haotică a unor pansamente nu este suficientă. Decalajele cantitative și calitative care ne despart de UE se traduc, fără echivoc, în performanțe economice și sociale mai scăzute. Iată doar câteva exemple:

- doar trei români din 200 participă la cursuri de formare profesională continuă, față de o medie europeană de 20 de persoane.
- angajații noștri în servicii high-tech reprezintă 1,4% din totalul forței de muncă angajate, față de 3,3% în UE-25.
- capacitatea de inovare a economiei românești se situează la puțin peste o treime din nivelul mediu european.
- suntem incapabili să ne capitalizăm

proprietatea intelectuală - numărul de brevete, mărci noi sau desene și modele industriale noi înregistrate la nivel comunitar în ultimii ani este infim.

O economie a cunoașterii competitive presupune o populație educată și calificată, științe noi, introducerea lor în învățământ și formare profesională, în industrii și servicii. Ea impune, mai mult ca oricând, capitalizarea talentelor.

În definitiv, eliminarea slăbiciunilor sistemului educațional românesc când vine vorba de atragerea absolvenților români din străinătate ar trebui să înceapă cu monitorizarea lor. Trebuie să știți că estimările mele au la bază date statistice oferite de OECD pentru mobilitatea studenților internaționali și de EUROSTAT pentru spațiul european. Și asta pentru că nici MEC și nici Institutul Național de Statistică nu ne pot oferi informații precise. Ce să mai vorbim despre distribuția lor tematică sau pe nivele de pregătire. Dar ne plângem fără încetare de exodul creierelor. Ne plângem neconținut de lipsa acută a profesioniștilor în varii domenii. În realitate însă, îi ignorăm cu obstință și suficiență tocmai pe cei care ar putea face diferența.